

לשון מבולבלת כתכסיס ספרותי בסיפור המקראי

גארי א' רנדסבורג

לעונג הוא לי להקדיש מאמר זה לחברי ולעמיתי
פרופ' משה גרסיאל מאוניברסיטת בר-אילן
אשר הרבה לקדם את לימודי הספרות המקראית,
ובייחוד טקסטים פרוזאיים, מנקודת מבט ספרותית.

הקדמה

הקורא בסיפור המצרי על המלח שניצל מספינה טרופה נתקל בקשיים מעטים בלבד:
כתב היד שנותר בידינו הוא במצב מצוין, אין בו כמעט אות המוטלת בספק והקריאה בו
רהוטה וחלקה.¹ יוצאות מן הכלל הן שורות 36–37 (הנכפלות בשורות 105–106):
in (hit hwi n-i s(y) המעוררות קשיים. תרגומן המילולי הוא: "בעץ, הכה, לי, אותה". כך
חזר ואמר המלח המספר את הרפתקאותיו פעמיים: תחילה למפקדו (שורות 36–37)
ולאחר מכן לנחש (שורות 105–106), עם התייחסות מיוחדת לטביעת הספינה.
התחביר מבולבל כל כך, עד שחוקרים שונים קבעו שהמשפט קשה מדי לפירוש
ודאי.² אדולף ארמן, למשל, תרגם: "It was a piece of wood that... it to me"
וצירף הערה: "The whole account of the storm is unintelligible to us".³ ו"ק
סימפסון תרגם: "There was a plank which struck it (the wave) for me", והעיר:
"This passage difficult in the original".⁴ מרים ליכטהיים הציעה את התרגום:
"The mast — it (the wave) struck (it)" בתוספת הערה ארוכה המצדיקה את תרגומה
ובהצגה כנה: "This admittedly imperfect solution is presented largely in order to

1 ראו המהדורה הסטנדרטית של הסיפור אצל A.M. Blackman, *Middle-Egyptian Stories*, Brussels 1932, pp. 41–48.

2 לדיון מפורט ראו H. Goedicke, *Die Geschichte des Schiffbrüchigen*, Wiesbaden 1974, pp. 21–22.

3 A. Erman, *The Ancient Egyptians: A Sourcebook of their Writings* (trans. A.M. Blackman; ed. W.K. Simpson), New York 1966, p. 30 and n. 5 (German original 1923, first English edition 1927).

4 W.K. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, New Haven 1972, p. 52 and n. 6

”emphasize that the passage remains problematic”⁵ התרגום האנגלי החדש ביותר הוא של ר”ב פרקינסון: “Only the mast broke it for me”, ואף כאן צורפה הערה: “An obscure phrase: it is probably the wave, so that the sense is that the mast sheltered the sailor from the storm”⁶. מעניין לציין גם את הקושי וחוסר הוודאות המשתקפים בתרגום העברי של י”מ גריניץ, המציע שני תרגומים פירושים שונים: “נאחזתי (?) עץ” לשורות 36–37; ו”עץ... — נאחזתי בו” לשורות 105–106. וזאת על אף היותו של המקור המצרי זהה בנוסחו בשני המקומות.⁷

מבקש אני להראות כי קשיי הטקסט שניצבו לפני פרשנוי ומתרגמיו אינם אלא כלי סגנוני ותכסיס ספרותי מתוחכם המכוון לשקף מצב מיוחד.⁸ התחביר המבולבל של הדובר מטיב לשקף את הסיטואציה המבולבלת: הספינה מיטלטלת בים סוער, הרוח נושבת וגל בגובה של חמישה מטרים (ראו שורה 36 [=שורה 105]) חובט בספינה (באינטרפרטציה זו אינני מתכוון לומר, שאני מקבל את פרשנותה של ליכטהיים לטקסט; פרשנויות אחרות ראויות באותה מידה). מיד בשורה הבאה נאמר, כי “הספינה עמדה מוות” (שורות 37–38 [=שורה 106]). מה שהתרחש בין הגל הגדול ובין טביעתה של הספינה הוא בלבול נורא בעבור המלח. בלבול זה מיוצג בטקסט בתחכום רב על ידי תחביר מבולבל ובלתי שגרת, ⁹ המשקף את נקודת התצפית של המלח הנפעם מהזיכרון של חוויית ספינתו הנטרפת.

בסיוע דוגמה זו מהטקסט המצרי שתשמש לנו כתבנית,¹⁰ נפנה עתה למקרא, שבו

- M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, vol. 1 (Berkeley 1973, p. 212 (translation), p. 215, n. 1 (comment), 5
- R.B. Parkinson, *The Tale of Sinuhe and Other Ancient Egyptian Poems 1940–1640 BC*, Oxford 1997, p. 93 and p. 98, n. 6 6
- י”מ גריניץ, מבחר הספרות המצרית העתיקה, תל-אביב 1958, עמ’ 5–7. 7
- G.A. Rendsburg, “Literary Devices in the Story of the Shipwrecked Sailor,” *JAOS* 120 (2000), pp. 13–23 8
- J. Baines, “Interpreting the Story of the Shipwrecked Sailor,” *JEA* 76 (1990), p. 58 and n. 15 9
- “The story’s status as written literature, as against a papyrus that records an oral composition, is demonstrated by textual corruptions that must have a written origin”
 “The best example is the phrase *jn-ht hh n.j-s(w)* (36–7, 105–6), which occurs twice but is not meaningful as it stands”
 ספרות כתובה (למרות שאני מסופק אם אנשי מצרים הקדומה או שכניהם הקדמונים השתמשו בהבחנה המודרנית המלומדת בין ספרות כתובה ובין ספרות הנמסרת ומופצת בעל-פה), אך אני חולק על הנחתו שנפלה טעות סופר בשורות 36–37 (=105–106) וכי היא משמשת הוכחה להבחנה שהציע.
- H. Tadmor, “Autobiographical Apology in the Royal Assyrian Literature,” in H. Tadmor and M. Weinfeld (eds.), *History, Historiography and Interpretation: Studies in Biblical and N.C. Veldhuis, “The Fly, the Worm, and the Chain: Old Babylonian Chain Incantations”, OLP* 24 (1993), pp. 41–64 10
- דוגמה שנייה מספרות המזרח הקדום מצויה בהתנצלותו של אסרחדון, ראו: H. Tadmor and M. Weinfeld (eds.), *History, Historiography and Interpretation: Studies in Biblical and N.C. Veldhuis, “The Fly, the Worm, and the Chain: Old Babylonian Chain Incantations”, OLP* 24 (1993), pp. 41–64

נמצא אותו תכסיס ספרותי במגוון הקשרים. נציג שמונה היקרויות בפרוזה המקראית, ונחתום בדוגמה נוספת מהשירה המקראית. שתי ההיקרויות הראשונות נידונו קודם לכן; השאר (המוצגות כאן לפי סדר הופעתן בקנון, חוץ מהדוגמה האחרונה מהשירה) זכו להערות מקריות על ידי מלומדים, אולם באופן טיפוסי הגישה היא להניח שיש שגיאה בנוסח והוא טעון תיקון. בחמישה מתוך המקרים הללו (דוגמאות א, ד, ז, ח, ט) התחביר עצמו מבולבל. בארבעת האחרים (דוגמאות ב, ג, ה, ו) אין טעות בתחביר כשלעצמו, אך השפה עדיין אינה מאפשרת הבנה נהירה. בכל המקרים אני מציע שנתייחס לשפה המשונה ככלי ספרותי מכוון המועלה על מנת לתאר בלבול, התרגשות ותדהמה.¹¹ אף גרסיאל סבור שמוזרות של טקסט מבטאת את חוויית הדובר.

א. פגישת שאול ונערו עם הנערות השואבות (שמ"א ט 12–13)

במסע החיפוש של שאול ונערו אחר האתונות האובדות הם פונים לכיוון העיר שבה נמצא שמואל הרואה (שמ"א ט). בשולי העיר הם פוגשים נערות שיצאו לשאוב מים. שאול ונערו שואלים שאלת אינפורמציה פשוטה: "היש בזה הלאה" (פס' 11). הנערות משיבות: "יש, הגה לפניך, מהר עתה, כי היום בא לעיר, כי זבח היום לעם בבמה,

הצהרתו בקשר לדקדוק ישימה גם לטקסטים ספרותיים מסוגים אחרים: "The rules of grammar are not laws of nature — the existence of which, after all, is generally doubted. Ungrammaticality, or deviant grammar, is often a mark in that it draws our attention to something special, as readers of modern poetry well know. Therefore the object of our interest must be the derivation as well as the rule" (p. 46) הורוויץ הזכיר לי הסבר אחד לשפה המבולבלת בשורות 2–3 בכתיבת מצד חשביהו, ולפיו שפה זו מייצגת את המצב הרגשי של העותר, כפי שעמד על כך כבר י' נוה במהדורה הבסיסית: "A Hebrew Letter from the Seventh Century B.C.", J. Naveh, *IEJ* 10 (1960), pp. 131–132 ועוד העמיק בעניין ש' אחיטוב (אסופת כתובות עבריות, ירושלים 1992, עמ' 98). שני האחרונים ציטטו את בראשית לו 7, טקסט שיוצע לדיון בהמשך המאמר. לדוגמאות נוספות של מוזרויות בטקסט המקראי ראו גם: S.B. Noegel, *Janus Parallelism in the Book of Job*, Sheffield 1996, pp. 146–147; Idem, "A Slip of the Reader and not the Reed," *JBQ* 26 (1998), pp. 12–19.

11 בסצנה של המפגש הלילי בין בועז לרות בגורן (רות פרק ג) מרעיף בועז על רות שבחים ואף מבטיח לה למלא את מבוקשה: "כל אשר תאמרי אעשה לך, כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את" (שם 11). אולם בחלק השני של דבריו לרות חלה נסיגה בהתלהבותו והוא מהסס ומציג לפניה את הבעיה — קיומו של גואל אחר, שקודם לו בזכות הגאולה. בתחילת הצגת הבעיה יש מוזרות בטקסט: בועז פותח בגיבוב מילות פתיחה ומילות קישור, המשקפות את מבוכתו של בועז ורתיעתו על שהוא צריך לאכזב את רות ולשתף אותה בבעיה. כותב על כך מ' גרסיאל: "...אולם אחרי המחמאה, ההבטחה ודבריו ההרגעה מציג בועז את הבעיה, הוא פותח במבוכה, שהמספר הטיב לתת לה ביטוי בגמגומו של בועז: 'ועתה... כי אמנם... כי אם גואל אנוכי...' (שם 12). הבעיה היא: 'וגם יש גואל קרוב ממני'". ראו: מ' גרסיאל, "המבנה הספרותי, התפתחות העלילה ומגמת המספר במגילת רות", בתוך עזרא המנחם (עורך), הגות במקרא: מבחר מתוך עיוני החוג לתנ"ך לזכר ישי רון, תל-אביב תש"ם, עמ' 76.

כבאכם העיר כן תמצאון אתו, בטרם יעלה הבמתה לאכל, כי לא יאכל העם עד באו, כי הוא יברך הזבח, אחרי כן יאכלו הקראים, ועתה עלו, כי אתו כהיום תמצאון אתו" (פס' 12-13). חז"ל כבר חשו במוזרות התשובה הארוכה של הנערות, ותמהו: "וכל האורך הזה למה" — והשיב רבי נתן: "לפי שהנשים דברניות הן" (ברכות מח ע"ב). רבי יהודה השיב על שאלה זו בדרך שונה: "מלמד שהיו מביטות בנויו של שאול — ולא היו שבעות ממנו" (מדרש שמואל יג, ח ובמקבילות שונות). ברוח המדרשים התייחס גם מרטין בובר לשיחת הנערות כ-"Mädchenschwatz"¹². את נוסח דבריהן תיאר אבי הורביץ,¹³ כדלקמן:

Now if we judge the quality of the style employed in the passage solely according to strict formal linguistic standards of grammar and syntax, we would undoubtedly conclude that this is deficient Hebrew. However, if we consider the peculiar circumstances of the episode, it becomes clear that the confused speech created here by the biblical writer is an attempt to reproduce the effect of the girls all talking at once in their excitement at meeting Saul. The confused style is thus a deliberate device intended to reflect the heroines' mood and feelings.

לסיכום, עקב התרגשותן של הבנות למראהו של העלם הזר (שואל), גבה הקומה, הן מפטפטות כולן בבת אחת, וכל אחת מצדה משתדלת למסור פיסת אינפורמציה, אף שלא נדרשו לכך. בכך הן יוצרות קופוניה של קולות, המיוצגים על ידי לשון הטקסט.

ב. דו־השיח בין בועז ובין הנער הניצב על הקוצרים (רות ב 5-7)

כאשר מופיע בועז בשדהו ולאחר שהחליף ברכות עם עובדיו, הוא שואל את הנער הניצב על הקוצרים: "למי הנערה הזאת". הנער המופקד על הקוצרים מוסר פרטים על רות ומסיים את תיאורו בהיגד תמוה: "...זה שבתה הבית מעט". היגד זה עורר דיון נרחב במחקר בשנים האחרונות.¹⁴ מכל הפתרונות המוצעים נראה לי להעדיף שוב את קריאתו של הורביץ, המשמרת את הטקסט המסורתי.¹⁵ מפני חשיבות הדיון העקרוני אביא את דברי הורביץ במקורם ובמלואם:¹⁶

12 M. Buber, "Die Erzählung von Sauls Königswahl," VT 6 (1956), p. 126

13 A. Hurvitz, "Ruth 2:7 — 'A Midrashic Gloss'?", ZAW 95 (1983), p. 122

14 M.S. Moore, "Two Textual Anomalies in Ruth," CBQ 59 (1997), pp. 238-243

15 במונח "הטקסט המסורתי" הנני מתכוון לנוסח על פי בעלי המסורה על חלקיו השונים.

16 בעוד מלומדים אחרים הציעו קריאה המתעלמת מסימני הטעמים (כך D.R.G. Beattie, "A Midrashic Gloss in Ruth 2:7," ZAW 89 (1977), pp. 122-124), או קריאה המבוססת על ניקוד מחדש של התנועות. מלומדים אחרים הרחיקו לכת ושינו את הטקסט העיצורי.

16 לעיל הערה 13, עמ' 122.

We suggest, then, that a similar approach be adopted in the case of Ruth 2:7. Namely, here the overseer speaks in an apologetic and confused manner because he is not sure whether the 'boss' will approve of the fact that the overseer has given Ruth his permission to stay (שבתה — from ישב) *inside* the house reserved specifically for Boaz's workers... the overseer is emphasizing the fact that this (זה) Ruth's stay in 'the house' was very brief and that the whole day 'from early morning until now' (מאז הבוקר) *outside* in the field. If this interpretation is accepted, then the peculiar wording of Ruth 2:7 makes perfect sense in its context and need not be attributed to hypothetical scribal errors which occurred in the course of transmission. The awkward formulation of the overseer's words, then, should not be considered a textual corruption created by a *later copyist*, but, rather, an artistic device deliberately employed for dramatic purposes by the *original author* of Ruth.

נמצינו למדים, שהחשש מתגובת בועז הביא את הנער הניצב על הקוצרים להתנצל על שהרשה לרות לשבת בבית ששימש את הקוצרים, והוא מציין כי ישיבתה בו הייתה קצרה. מבוכתו והצורך שלו להתנצל מעוצבים בטקסט באמצעות שינויי סגנון ולשון. בסגנון נורמטיבי היינו מצפים כי התשובה תהיה מעוצבת על ידי תקבולת ניגודית בין הזמן הרב בו שהתה רות בשדה ובין הזמן המועט בו שהתה רות בבית הקוצרים. ניגוד זה אמור היה להתבטא בניגוד בין שני פעלים: "ותעמוד" // "ותשב" (משורש י-ש-ב); אבל תחת הפועל האחרון בא שם הפעולה בהטיה ("שבתה") ופוגם בתקבולת הניגודית. ואילו הצירוף של שם הפעולה ותיאור המקום אמור היה להיות: "שבתה בבית" (כמו "שכתי בבית ה" — תהלים כז 4; ובכתובים אחרים), אבל הנער הניצב על הקוצרים משבש ל"שבתה הבית".

ג. הוצאת יוסף מבור המים (בראשית לז 28)

בסיפור השלכת יוסף אל הבור ומכירתו נזכרות שלוש קבוצות אתניות (בראשית לז).¹⁷ קיים ויכוח מתמשך בפרשנות ובמחקר על פעילותן. הפסוק החשוב ביותר לענייננו הוא: "ויעברו אנשים מדינים סוחרים, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור, וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה" (פס' 28). מבקרים האמונים על תורת המקורות נוהגים לחלק פסוק זה ולשייכו לשני מקורות נפרדים: "וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" — שייך ל-J; ושאר חלקי הפסוק ל-E. במאמר זה מבקש אני ללכת בעקבותיהם של חוקרים שקראו את הסיפור כיחידה ספרותית

17 רוב החוקרים סבורים, שלמעשה מדובר בשתי קבוצות אתניות בלבד: המדיינים והישמעאלים; אבל בבראשית לז 36 נזכרת קבוצה שלישית — המדנים. נראה הדבר, שהמדיינים והמדנים הם שתי ישויות נבדלות כפי שניתן לראות בבראשית כה 2.

אורגנית ושלמה. א"ל גרינשטיין הציע, לדעתי, קריאה מתוחכמת ביותר, שראוי לצטטה במלואה:¹⁸

A close reading of this verse reveals that it is ambiguous. Two readings converge on one clause... The clause in question is *wayyimk^eru 'et yoseph layyishm^e'elim* — 'they-sold Joseph to-the-Ishmaelites.' According to the syntax of the verse, the verb *wayyimk^eru*, 'they sold,' follows as the fourth in a sequence of verbs of which 'Midianite trading men' is the explicit subject. Therefore, the syntactic reading is: the Midianites sold Joseph to the Ishmaelites. However, the attentive reader is aware of another reading, which I call the 'allusive' reading. The phrase *wayyimk^eru 'et yoseph layyishm^e'elim*, 'they-sold Joseph to-the-Ishmaelites,' only alludes to the words of Judah to his brothers: *l^ekhu w^enimk^erennu layyishm^e'elim* — 'Come, let-us-sell-him to-the-Ishmaelites' (verse 27). With this association in mind, the reader can disregard the syntactic sequence and understand the subject of *wayyimk^eru*, 'they sold,' in verse 28 to be Joseph's brothers.... In a faithful reading, the reader must be sensitive to both messages, leaving them both open... In any event, the clause 'they-sold Joseph to-the-Ishmaelites' is equivocal in its context, that is, at that point in the narrative's self-disclosure to us. The equivocation in this clause is merely a microcosm for the equivocal effect created for the surrounding narrative of the sale of Joseph as a whole by the twofold sequence of action.

בכוונתי להמשיך ולפתח את הצגת הדו-משמעות המובנית כמשפט הנדון כאן. באופן עקרוני אני מסכים גם עם מסקנתו של גרינשטיין שסיכום, כי בסופו של דבר, הקורא אינו יכול לדעת בוודאות אילו פעולות אנוש הביאו באופן מעשי את יוסף למצרים. בעמעום המכוון של הגורמים האנושיים שהוליכו את יוסף לעבדות במצרים הסיפור מחדד את תפיסתנו בדבר יד האלהים המסבכת את מהלך האירועים.¹⁹ אם נחזור לעניין הבלבול ואי-הבהירות המשתקפים בבראשית לז 28, סבורני שיש להביא בחשבון גורם נוסף בעיצוב הסיטואציה, והוא נקודת התצפית של יוסף. חקר הספרות בשנים האחרונות הבחין כי לעתים קרובות הטקסט משנה בצורה מעודנת את נקודת התצפית של הסיפור: היא יכולה לנוע, למשל, מנקודת המבט האובייקטיבית של המספר אל נקודת התצפית של אחת מדמויות הסיפור, וחוזר חלילה.²⁰ אני סבור

E.L. Greenstein, "An Equivocal Reading of the Sale of Joseph," in K.R.R. Gros 18
Louis (ed.), *Literary Interpretations of Biblical Narratives*, vol. 2, Nashville 1982, pp.
.119–121

19 שם, עמ' 122–123.

20 A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Sheffield 1983, :ראו למשל,
pp. 59–73

שזהו בדיוק המקרה בפסוק הבעייתי הנדון; נקודת התצפית משתנה, ועתה נמסר התיאור מנקודת התצפית של יוסף. יוסף נמצא בתחתית הבור, הוא אינו יכול לראות מה מתרחש מעבר לקירות הבור, הוא אמנם שומע קולות וצלילים באופן חלקי, אך אין הוא מסוגל לחברם ולקבל תמונה ברורה של ההתרחשויות. הדברים קורים מהר מאוד, אך יוסף איננו מסוגל לעכל את המתרחש מעליו והנוגע לגורלו במישרין. לגבי יוסף הרגע שבו הוא נמשך למעלה מתחתית הבור הוא רגע של קהות חושים וטשטוש מוחלט. הטקסט נותן לכך ביטוי באמצעות הבלבול הלשוני והעמעום בפרטים, אשר מטיבים לשקף את עולמו החווייתי של יוסף באותה שעה.

למעשה, כפי שרמזתי לעיל, גרינשטיין עמד באופן חלקי על ריבוי המשמעויות הנבנות בטקסט הנדון. לא זו בלבד שלא ברור מי מכר את יוסף לישמעאלים, גם לא ברור מי משך והוציא אותו מהבור: המדיינים עשויים להיות הנושא בפסוקית: "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור", אך באותה דרך גם האחים יכולים לשמש כנושא המשפט. אמת, המסורה נוטה לקשור משפט זה למשפט הקודם (עם "אנשים מדיינים סחרים" כנושא מפורש) יותר מאשר למשפט הבא, אך הטקסט מאפשר כמה קריאות: המדיינים יכלו למשוך את יוסף מהבור ואז למכור אותו לישמעאלים; המדיינים יכלו למשוך את יוסף החוצה, וכך האחים יכלו למכרו לישמעאלים; ואפשר שהאחים הם אלה שמשכוהו החוצה ומכרוהו לישמעאלים. לא משנה כל כך איך התנהל האירוע, על כל פנים, בסופו, נשאר יוסף בידי אחת הקבוצות והיא הורידה אותו מצרימה. חשוב לציין שהשם "יוסף" נזכר שלוש פעמים בקטע זה. בכל פעם כמושא, כמקבל הפעולה. אין הטקסט מחליף את השם המלא בכינויי גוף (כגון "אותו", או כסיומת לפועל). שתי סיבות לכך: הראשונה — במבנה זה מעוצב כל משפט כעצמאי, ובכך מאפשר את קיומם של נושאים שונים בעבור כל אחד ממשפטים אלה. לדוגמה, אילו היה הנוסח שונה: "וימכרו אתו לישמעאלים", היינו נאלצים להניח, באין הוכחות מנוגדות, שמי שמשך את יוסף והוציאו מן הבור, הוא גם מי שמכר אותו לישמעאלים. הסיבה השנייה — הזכרתו של "יוסף" בשמו המלא ולא בכינוי שלוש פעמים מביאה את יוסף לתודעת הקורא בעצמה רבה יותר מאשר אילו התייחס הכתוב אליו בכינוי רומז. ניסוח זה מפנה את הקורא לנקודת התצפית של יוסף בפסוק זה, וכך בלבול המאורעות בעיצובם בכתוב משקף את בלבולו של יוסף בקליטת המתרחש מסביבו.

ד. קריאת הייאוש של ראובן (בראשית לז 30)

כאשר ראובן מגלה כי יוסף נעלם מן הבור, הוא שב אל אחיו ואומר: "הילד איננו, ואני אנה אני בא" (בראשית לז 30). המילה האחרונה במשפט, "בא", ראויה לדיון מיוחד. אף לא תרגום מודרני אחד בשפות שונות שבדקתי תרגם את המילה כמשמעותה הפשוטה: "come" באנגלית, "kommen" בגרמנית, וכיו"ב. מהי הסיבה לכך שהמתרגמים מעדיפים לתרגם כאן go (הולך) במקום come (בא)? לאו דפוידט הטיב לנסח זאת, כדלקמן:

In questions asking for the destination to which a person is moving, the verb "to go" is compulsory, because using "to come" equals assuming that the destination is already known, namely [to] the speaker (or hearer). So, we do not say: "Where are you coming?", but rather: "Where are you going?".²¹

ובאשר לטקסט המקראי הנדון כאן, סיכם דפוידט:

...this is the only case where **בוא** goes together with **אנה** against 11
 הלך²².examples with

הבחנתו של דפוידט מלמדת שבטקסט הנידון כאן מצוי מקרה נוסף של תחביר מבולבל — או במקרה שלפנינו אפילו בלתי אפשרי.²³

עתה יכולים אנו להבין מדוע אפילו המתרגמים המתאמצים בדרך כלל לתרגם את הטקסט העברי באופן מילולי, מתקשים בטקסט הנידון לפרש את "בא" בהוראת "לבוא", והם בוחרים להשתמש ב"ללכת". כך למשל, RSV: "where shall I go?", ובדומה לכך תרגם אפילו אבירט פוקס, שעולה על עמיתו במאמציו לתפוס את הטקסט המקראי כלשונו: "where am I to go?".²⁴ מורי הדרך הרוחניים של פוקס, מרטין בובר ופרנץ רוזנצווייג, אולי הבחינו בקושי, כפי שמשתקף מתרגומם הגרמני: "wo soll ich hin?", המשפט חסר כל פועל עיקרי (בניגוד, לדוגמה, ל-"wo soll ich hingehen?"²⁵ תרגומים המאפשרים פרשנות אידיומטית יותר מציעים משפטים כגון: "what am I to do?" (כך NJPSV, ובדומה לכך REB); או "where can I turn?" (NAB, NRSV ותרגומו של רוברט אלטר²⁶). ההתלבטות ניכרת גם אצל ויקטור המילטון: תחילה הוא מציג את תרגומו האנגלי למשפט הנידון: "what am I going to do!", וכאן הוא מוסיף הבהרה: "Lit., 'and I, where shall I go?'".²⁷ אולם כדי להיות מילוליים

L. Depuydt, "On the Notion of Movement in Egypto-Coptic and Biblical Hebrew," in 21
 S. Israelit-Groll (ed.), *Pharaonic Egypt: The Bible and Christianity*, Jerusalem 1985,
 p. 37. המילה "to" שבסוף המשפט הראשון איננה בטקסט המצוטט, והוספתי אותה בין
 סוגריים לשם הבלטת המשמעות.

22 שם, עמ' 37.

23 אני מכיר בעובדה שהמילים "לבוא" ו"ללכת" אינן שוות בכל המקרים בכל השפות.
 מצויות היקרויות של שורש "הלך", שבהן "come" הוא הפירוש הרצוי; ולעתים "go"
 הוא הפירוש האנגלי הרצוי לשורש "בוא". בכל אופן בטקסט הנידון תופסת הבחנתו של
 דפוידט, מכיוון שבמצורף לתיבת "אנה" שבטקסט השימוש הראוי היה שורש "הלך";
 והשימוש החליפי ב"בוא" יוצרת ללא ספק תחביר מבולבל.

24 E. Fox, *The Five Books of Moses*, New York 1995, p. 179.

25 M. Buber and F. Rosenzweig, *Die Schrift*, Berlin 1926–n.d.), vol. 1, p. 147. אגב,
 תרגומו הגרמני של מרטין לותר וזהו לכך.

26 R. Alter, *Genesis: Translation and Commentary*, New York 1996, p. 214.

27 V.P. Hamilton, *The Book of Genesis*, Chapters 18–50, Grand Rapids, MI, 1995, p. 421
 and n. 12.

באמת, אין מנוס מלדבוק בהצעת ולפרש: "come/לבוא". ראויה לציון מיוחד היא ההבחנה בתרגום האנגלי של תרגום ניאופיטי, שנעשה על ידי מרטין מקנמרה: "and" ²⁸. "I where (shall) I come' (=go)"

אם נפנה לתרגומים העתיקים נראה תהליך דומה מאוד (חוץ משני תרגומים, ראו להלן). כפי שציין דפויט, ²⁹ תרגום השבעים והוולגטה השתמשו במקבילות של "ללכת" poreuomai היוונית ו-ibo הלטינית. ³⁰ על דבריו ראוי להוסיף, כי באותו אופן בתרגום ניאופיטי וכפשיטתא תורגם "בא" ב"אזל". יוצאי דופן הם תרגום אונקלוס ותרגום פסוידו-יונתן, שתרגמו "אתי" (= "בא") כדי לפרש מילולית את הפועל "בא" בכתוב הנידון. באשר לתרגום אונקלוס השימוש ב"אתי" מהווה עדות אחת מיני רבות על נאמנות התרגום לנוסח המקור שעמד לנגד עיניו; בעוד שאצל פסוידו-יונתן כבר ניכרת השפעתו של תרגום אונקלוס. ³¹ אגב, כאשר מתרגמים בני דורנו את התרגומים העתיקים לאנגלית, התוצאה היא של ברנרד גרוספלד: "where to shall I go?" לתרגום אונקלוס, וזו של מיכאל מהר: "where shall I go?" לפסוידו-יונתן. ³² תרגומים מודרניים אלה מצביעים כמה קשה להשתמש ב"בוא/come" באנגלית מודרנית בהקשר זה.

בחזרנו אל הטקסט המקראי הנידון, ברור עתה שהמשפט "הילד איננו, ואני אנה אני בא" מהווה תחביר מבולבל, ואפילו בלתי אפשרי. הבלבול הלשוני מכוון לשקף את הסיטואציה המבולבלת: ראובן, הנדהם מהיעלמו של יוסף, שרוי במצב נרגז ביותר המשפיע על אופן דיבורו. השימוש הכפול שלו במילה "אני" מרמז על כך. רמיזה בולטת יותר היא השימוש במשפט "אנה אני בא", שהוא תוצר של מחשבה מבולבלת. בקריאה שטחית של הטקסט נדמה שראובן מדבר עם אחיו; אך במאמר מעמיק הדין בקטע שלפנינו הציגה מ' ניהוף טענה רצינית מדוע יש להתייחס אל הקטע כדברי ראובן אל עצמו. ³³ הימצאותו של תחביר מבולבל בשיח של ראובן תומכת לדעתי בהצעתה של ניהוף — תודעתו של ראובן, הספוגה בכאב ושרויה במאבק פנימי (inner conflict), ³⁴ עדיין לא ארגנה את המילים היחידות. אך מצד שני, ייתכן שאין

- .M. McNamara, *Targum Neofiti I: Genesis*, Collegeville, MN 1992, p. 173, n. 20 28
 ראו מאמרו הנ"ל בהערה 21, עמ' 37. 29
 עלינו להודות שאין זה המקרה היחיד שבו תרגום השבעים משתמש בפועל poreuestai 30
 כתרגום ל"בוא". מצויים שמונה מקרים אחרים, ראו: E. Hatch and H.A. Redpath, *Concordance to the Septuagint*, Oxford 1897, pp. 1189-1194
 ולהדגיש את הבחנתו החשובה של דפויט (ראו לעיל הערה 23), שרק בכתוב הנידון
 כאן הפועל "בוא" משתלב לצד מילת השאלה "אנה".
 ראו דיון וספרות אצל: M. Maher, *Targum Pseudo-Jonathan: Genesis*, Collegeville, MN, 1992, pp. 1-2, and n. 5 31
 B. Grossfeld, *The Targum Onqelos to Genesis*, Wilmington 1988, p. 128; Maher, 32
Targum Pseudo-Jonathan: Genesis, p. 126
 M. Niehoff, "Do Biblical Characters Talk to Themselves? Narrative Modes of 33
 Representing Inner Speech in Early Biblical Fiction," *JBL* 111 (1992), pp. 577-595,
 esp. 587-588
 שם, עמ' 588. 34

הכרח בגישה זו, שכן לעיל הבאנו מקרים של תחביר מכולכל גם אצל דוברים המדכרים בבירור בקול רם אל זולתם.

ה. רחב מחביאה את המרגלים (יהושע ב 4)

ביהושע ב 3 מסופר, כי שליחי מלך יריחו העבירו לרחב את צו המלך להוציא החוצה את המרגלים, שהגיעו לביתה. בהמשך רצף הטקסט נאמר: "ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה" (פס' 4). קריאת הטקסט גורמת לקורא להשתאות על תושייתה של רחב. אך במציאות, הפעולה כפי שנמסרה מפי המספר היא בלתי אפשרית, שכן בעוד שליחי המלך ניצבים בפתח דלתה, משיגה רחב שיא בפעולות בוזמניות: היא מסוגלת בעת ובעונה אחת להחביא את האורחים הזרים, לדבר עם שליחי המלך ולהטעותם. פעולה סימולטנית מעין זו היא בלתי אפשרית במציאות — אולם המבע הספרותי איננו מוגבל בכבלי המציאות. הסופר מבקש כאן להציג את רחב כגיבורה המסוגלת להשיג את הבלתי אפשרי. תרגומים לאנגלית של הקטע מנסים ליישב את הקושי על ידי פירוש הפסוקית "ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו" כפלופרפקט (pluperfect), היינו סדר של שתי פעולות בעבר, שהאחת קדמה לשנייה. כך למשל בתרגומים הבאים:

The woman had taken the two men and hidden them. (NAB)

The woman, however, had taken the two men and hidden them. (NJPSV)

But the woman had taken the two men and hidden them. (RSV)

השימוש בצירוף "had taken" מצביע על כך שרחב לקחה והחביאה את אורחיה, עוד לפני הגעתם של שליחי המלך לפתח ביתה. אולם לשון הטקסט במקור איננה תומכת בפירוש המוצע על ידי המתרגמים, שכן בטקסט נעשה שימוש בפועל בסיסי בצורת 'ויקטל' — "ותקח".³⁵ אילו ביקש הסופר למסור, כי רחב החביאה את אורחיה עוד קודם לכן, הוא היה משתמש במבנה אנטריורי (anterior): "והאשה לקחה".³⁶ אכן הסופר השתמש במבנה זה בתחילת פסוק 6: "...והיא העלתה הגגה", היכן שהמבנה מתאים ביותר, שכן הסיפור ממשיך עתה בפעולה חדשה. השימוש המתוחכם בפסוק 4 כדי לתאר בו את היכולת הסימולטנית הבלתי אפשרית של הגיבורה, רחב, איננו העניין היחיד הראוי לתשומת לב.

ראוי לתת את הדעת במיוחד לפועל העשייה של רחב בסופו של הפסוק: "ותצפנו". היינו מצפים ללשון רבים: "ותצפנם", שהרי שני מרגלים שהו בביתה. ואכן כל

35 ראוי להעיר, כי לא כל התרגומים לאנגלית בחרו לסטות מכללי הדקדוק העברי. כך למשל, בצדק תרגם ה-KJV: "And the woman took the two men and hid them", ובדומה לכך ב-NRSV: "But the woman took the two men and hid them". שניהם משתמשים בפועל העבר הפשוט "took".

36 על מבנה זה עיינו: Z. Zevit, *The Anterior Construction in Classical Hebrew*, Atlanta: 1998.

התרגומים לאנגלית מעבירים את מקבל הפעולה ללשון רבים. שלושת התרגומים שהובאו לעיל משמשים מדגם מייצג. התרגומים הללו אינם יחידים בפסיחתם על הקושי, כמעט כל הפרשנים המאוחרים חשים צורך "לתקן" את המילה ל"ותצפנם" (המ"ם הסופית במקום ה"י"ו) או ל"ותצפן" (בהנחת דיטוגרפיה של וי"ו).³⁷ אני מציע לקבל את הטקסט כנוסחו ולהתמודד עם תיבת "ותצפנו" לפי הכיוון שהתוויתי במאמר זה. אני טוען, שהמחבר השתמש בכינוי הגוף החבור של הנסתר בלשון יחיד בכוונה, כדי לציין שרחב (אשר, כאמור, לא יכלה באופן ראלי להספיק להסתיר אף לא אחד מהגברים) הצליחה באופן מדהים להחביא לפחות אחד מהמרגלים, בעוד המרגל השני כנראה הצטרף אליו או אולי הצליח בזריזות למצוא מחבוא בזמנתו. (אפשר לדמיין כיצד היה הדבר מתואר בסרט עם היבט הומוריסטי.³⁸) בעבור הגיבורה שבמרכז העלילה זהו מצב של לחץ נפשי עצום, אין לה פנאי לחשוב, ובוודאי לא לפעול. היא עושה כמיטב יכולתה בנקודת זמן קריטית זו כדי להחביא באופן ארעי ולו רק מרגל אחד. לשון היחיד של כינוי הגוף החבור של הנסתר משקפת את הלחץ הנפשי העצום של רחב ואת הניסיון המואץ ביותר שלה להחביא לפחות אחד מן השניים (בתקווה שהשני יפעל בעקבותיו ויתחבא).

עוד אינדיקציה המצביעה על סיטואציה מבולבלת היא הצורה של תיבת "ותצפנו". עברית מקראית סטנדרטית הייתה מעדיפה את הצורה "ותצפנהו", כמו בשמות ב 2;³⁹ ואכן מצויים במקרא 287 היקרויות של המוספית – הו כשהיא מחוברת לצורת 'ויקטלי' (כלומר, עם הצורות של נסתר, נסתר, נוכח, מדבר, מדברים; זאת אומרת, אלה המסתיימות בעיצור). כנגד אלה, מצויות רק שלוש או ארבע דוגמאות עם ו – כמוספית (הפסוק הנידון כאן ונוספים אליו: שמ"א כא 14, שמ"ב יד 6; וראו גם שמ"א יח 1, לפי הכתיב).⁴⁰

מבקש אני להציע, כי הצורה הנדירה "ותצפנו" בכתוב הנידון מכוונת על ידי הסופר על מנת להוסיף אלמנט נוסף של שפה מבולבלת לסיפור. הרגע שבו נאלצת רחב להסתיר את המרגלים הוא כה חפוז ומלחיץ, עד כי הצורה הדקדוקית השכיחה

37 אין זה מפתיע כי פרשנים יהודים קדומים התמודדו עם הקושי כמיטב יכולתם, לרבות המדרש היצירתי, המוזכר בתנחומא, שלח א', כי שני המרגלים היו כלב ופינחס, אך פינחס היה בלתי נראה, כמו מלאך. מדרש זה צוטט על ידי רד"ק, אשר סיפק גם הסברים מפוכחים ודקדוקיים (כמו גם רש"י ואחרים).

38 על אספקטים קומיים בסיפור רחב השוו: Y. Zakovitch, "Humor and Theology or the Successful Failure of Israelite Intelligence: A Literary-folkloric Approach to Joshua 2," in S. Niditch (ed.), *Text and Tradition: The Hebrew Bible and Folklore*, Atlanta 1990, pp. 75–98.

39 על קשרים בין ספר יהושע וספר שמות השוו: א' עסיס, ממשה ליהושע ומנס לטבע: ניתוח ספרותי של פרקי הכיבוש בספר יהושע, ירושלים תשס"ה, למשל הטבלה בעמ' 12.

40 המידע באדיבות א' דין פורבס (בהתקשרות אישית).

איננה מתאימה לסיטואציה, והסופר העדיף על פניה צורה בלתי שגרתית, כדי לבטא את המצב הבלתי שגרתי של הגיבורה שנדרשה לפעולה בלתי שגרתית.⁴¹

ו. פשיטת גדוד בני דן על בית מיכה (שופטים יח 14–20)

שופטים יח מתאר את הגירתו של שבט דן מתחום שבתו במישור החוף המרכזי ומסעו לעיר ליש/דן בצפון ארץ ישראל. בעת שבני דן עברו בנחלת שבט אפרים, חמשת הסיירים שתרו את הארץ בשליחות השבט מסרו לבני שבטם כי בביתו של מיכה מצויים "אפוד ותרפים ופסל ומסכה" (פס' 14). חמשת הסיירים מוסיפים את ההיגד: "ועתה דעו מה תעשו", שמשמעותו: הבה ונפעל! (או באנגלית: "let's take action!")⁴². כאשר הקיפו שש מאות בני דן החמושים את הבית, נכנסו חמשת הסיירים ונטלו "את הפסל ואת האפוד ואת התרפים ואת המסכה" (פס' 17). הקורא מבחין מיד שסדרם של ארבעת החפצים הגזולים השתנה: הצירופים השגורים "אפוד ותרפים" ו"פסל ומסכה", המצויים בסיפור בפסוק 14, ואף מופיעים בהקדמת הסיפור ב"ז 3–5, הפכו לצירופים בלתי טבעיים — "פסל ואפוד" ו"תרפים ומסכה". שינוי הטקסט מכוון לשתף את הקורא בתחושת ההפקרות והביזה.⁴³

כאשר חוזר המספר למסור על הביזה בבית מיכה בפסוק 18, קרוב לוודאי שהחזרה מעוצבת מנקודת התצפית של כוהן בית מיכה, ומפרספקטיבה זו הנוסח הוא: "את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה". כאן הבלבול גדול מקודמו — הצירוף "פסל האפוד" הוא בלתי אפשרי! נראה שכאן משקף הבלבול שבצירוף את הביזה המתעצמת, ואולי לפחות הכוהן רואה את האירוע כפרוע ביותר מנקודת ראותו ככוהן המופקד על כלי הקודש. אולם לקראת סופו של האירוע, כאשר הכוהן נענה בלב טוב להצעתם המפליגה של בני דן לעלות בדרגה ולשמש להם ככוהן השבט, משתנה גם עמדתו, והיא משפיעה גם על עיצוב הנוסח של סדר גזלת כלי הקודש: "וייטב לב הכהן, ויקח את האפוד, ואת התרפים ואת הפסל, ויבא בקרב העם" (פס' 20). כאן משמיט המספר אחד מארבעת הפריטים (המסכה)! השמטה זו נועדה לשקף את החיפזון שבו יצא הכוהן מבית מיכה להצטרף אל בני דן, בעודו מותיר אחריו את "המסכה". זאת ועוד, בעוד הכוהן חוטף את החפצים, מצוין האפוד לבדו, ולא בצירוף הבלתי אפשרי "פסל האפוד" כבניסוח הקודם. אך מעבר לכך קיים גם בלבול מסוים בצמד "אפוד ותרפים" — אין הם צמודים לפי טעמי המסורה, אשר מפרידה אותם ומצמידה את התרפים אל הפסל.

לסיכום: בפסוק 14 מצויים הצירופים הרגילים; בפסוק 17 נוצרים צירופים חריגים;

41 בעוד שלא הייתי רוצה לכפות הסבר זה על הפסוקים מתוך ספר שמואל המצוטטים לעיל — ייתכן כי נושאים נוספים מעורבים שם.

42 במילותיו של ג' פ מור (G. F. Moore, *Judges*, Edinburgh 1895, p. 395): "No more than the hint was needed."

43 ראו הערתו של ד"ר פריידמן בתוך: R.G. Boling, *Judges*, Garden City, NY, 1975, p. 264. פירוש זה ציין אמנם את חשיבות השינוי, אך לא מיצה את עומק משמעותו.

בפסוק 18 נמצא מבנה בלתי אפשרי; ובפסוק 20 נשמט חפץ מתוך ארבעה אביזרי הקדושה. שינויי הנוסח האלה משקפים את הבלבול הסוער בביתו של מיכה בעת הביזה. גם בקטע זה נכשלו רבים מהתרגומים העתיקים והמודרניים במעקב אחר רמזי הטקסט. תרגום השבעים, למשל, משמיט את רשימת הביזה בפסוק 17; ואילו בפסוק 18 הוא גורס: "הפסל והאפוד והתרפים והמסכה" (מבלי לתת ביטוי לצירוף הסמיכות: "פסל האפוד"). בפסוק 20 הוא משחזר את הסדרה המקורית: "האפוד והתרפים והפסל והמסכה", ובכך מושלמת הרשימה, כולל המסכה אשר חסרה בנוסח המסורה.⁴⁴ מבין המתרגמים המודרניים השינוי הקיצוני מיוצג ב-NJPSV וב-REB בתרגום פסוק 20; האנגלית שלהם משקפת את המילים העבריות "את הפסל ואת המסכה ואת האפוד ואת התרפים", ובכך הם מציגים את ארבעת החפצים בצירופם הרגיל (אם כי יש לזקוף לזכותם, שהם כוללים הערה, המציגה את הפירוש המילולי של הטקסט העברי).

ראוי לציין בסיפוק שתרגום יונתן עקב אחרי השינויים שבנוסח המסורה לאורך הטקסט, לרבות השחזור של צירוף הסמיכות בפסוק 18 ("פסל האפוד" מתורגם כאן "צילם איפודא").⁴⁵ אין תמה בכך, שבובר ורוזנצווייג, כדרכם, דבקים בנוסח המסורה ונותנים לכך ביטוי במשפט המפתח בפסוק 18: "das Schnitzbild mit dem Umschurz, Die Larven, den Aussenguss".⁴⁶ התרגום אמנם אינו עוקב אחר נוסח המסורה בצורה מדוקדקת, אבל הוא משקף מאמץ לתת ביטוי נפרד לצירוף "פסל האפוד".

בהזדמנות זו מבקש אני להסב תשומת לב לתכסיס סגנוני אחר, המצוי בפסוק 17, והמתאר את פעילותם של חמשת הסיירים: "...באו שמה לקחו..". (וכאן נמסרת רשימת ארבעת החפצים, שנדונה לעיל). מספר חוקרים התלבטו בדבר מבנהו של המשפט: ג"פ מור העיר: "the asyndeton is without parallel in simple narrative";⁴⁷ וא"ב אהרליך השתמש במונח חריף למדי: "unhebräisch".⁴⁸ מבקרים אלה החמיצו את התכסיס הסגנוני ומשמעו: חוסר וי"ו החיבור, המתבקשת כאן, מכוונת לבטא את העצבנות והחיפזון של הבוזזים, הנדחפים לבית מיכה בכוונה לבזוז את החפצים שבתוכו. לשון הטקסט החריגה היא דוגמה נוספת לאופן שבו הטקסט המקראי מתמודד עם סיטואציה חריגה ומנסה לתת לה ביטוי סגנוני חריג. כשם שתחביר מבולבל משמש לשיקוף מציאות מבולבלת, כך גם "תחביר מהיר" (אם יותר לי להשתמש במונח זה) משמש לביטוי ולשיקוף המהירות הרבה, שבה התרחשו האירועים. שימוש סגנוני דומה

44 לא מעט חוקרים מתקנים את נוסח המקרא בעקבות הקריאה בתרגום השבעים ומוסיפים לפסוק 20 את "המסכה". ראו למשל: Boling, *Judges*, p. 264.

45 הקריאה נעשתה על פי כתב יד BM Or. 2210, אשר שימש הן את שפרבר (A. Sperber, *The Bible in Aramaic*, vol. 2, Leiden 1959) והן את מ' כהן, מקראות גדולות הכתר: ספר יהושע, ספר שופטים, רמת-גן 1992. כנגד זאת, ו"פ סמליק השתמש בכתבי יד אחרים של תרגום יונתן, שברבים מהם מופיעה בפסוק 20 "מתכתא" (במקום "צלמא"); ובכך נוצר וריאנט אחד שאיננו מתאים לנוסח המסורה. ראו: W.F. Smelik, *The Targum of Judges*, Leiden 1995, p. 227.

46 Buber and Rosenzweig, *Die Schrift*, vol. 7, p. 91

47 Moore, *Judges*, p. 397

48 A.B. Ehrlich, *Randglossen zur Hebräischen Bibel*, vol. 3, Leipzig 1910, p. 146

מצוי בשיר השירים ה 6: "ודודי חמק עבר", המבטא את היעלמותו הפתאומית והמהירה של המאהב בהזייתה של המאהבת.

ז. בלבול ומהומה במחנה פלשתים בקרב מכמש (שמ"א יד 21)

בתיאור המערכה בין ישראל והפלשתים באזור מכמש (שמ"א יג-יד) מתוארת תקיפתם של יהונתן ונערו את המוצב הפלשתי הקדומני, ובעקבות המהומה שנוצרה הצטרפו גם כוחות שאול לקרב.⁴⁹ המחבר מבטא את המבוכה והבלבול במחנה פלשתים כ"מהומה גדולה מאוד" (יד 20). הפסוק העוקב, 21, ישמש לנו כדוגמה נוספת לתחביר מבלבל: "והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום, אשר עלו עמם במחנה סביב, וגם המה להיות עם ישראל, אשר עם שאול ויונתן". שוב אנו עדים לתרגומים המחליקים את קשיי הטקסט, למשל: "Now the Hebrews who previously had been with the Philistines and had gone up with them into the camp turned and joined the Israelites who were with Saul and Jonathan" (NRSV).⁵⁰ אנו מניחים כי מהלך האירועים המתואר בתרגום הוא אכן מהלך הקרב פחות או יותר. אולם המספר המקראי לא תיאר את שלב המהומה ותוצאותיה במונחים כל כך ברורים וחלקים כמו בתרגום הנ"ל; נהפוך הוא, הטקסט שלפנינו מייצג שפה מבולבלת, המטיבה לשקף את המהומה והבלבול המתרחשים בשדה הקרב בשלב של תקיפת יהונתן והצטרפות שאול וחילו ללוחמה. כדי להבין את שימושו של התכסיס הסגנוני נצביע על קשיי הטקסט בהתאם להערות הפרשנים לכתוב הנידון. הערה ראשונה נוגעת לפתיחת המשפט — מוטב היה להוסיף את כינוי היחס "אשר" בטקסט ולנסחו: "והעברים [אשר] היו לפלשתים כאתמול שלשום".⁵¹ הערה שנייה נוגעת לתיבת "עמם", הנשמעת מוזרה במקצת, היות שההצהרה כי העברים "עלו עמם", כלומר עם הפלשתים, מלמדת, כי הפלשתים עלו למחנה שלהם עצמם. ראוי לציין, שתרגום השבעים אכן השמיט את תיבת "עמם".⁵² הערה שלישית נביא במילותיו של "פ פוקלמן: "The verse founders on the atnāḥ in the MT and requires correction".⁵³ הצעתו, בדומה לחוקרים אחרים, היא להזיז את האתנח לאחור בתיבה אחת, ולתקן במקצת את הטקסט, שייקרא בערך כך: "במחנה,

49 על המערכה והמהומה במחנה פלשתים השוו גם מאמרו של בעל היובל: מ' גרסיאל, "קרב מכמש — עיון היסטורי-ספרותי (שמ"א יג-יד)", בתוך א' סימון ומ' גושן-גוטשטיין (עורכים), עיוני מקרא ופרשנות: מנחות זיכרון לאריה טוויג, רמת-גן תש"ם, עמ' 15-50 (ובייחוד עמ' 29-32).

50 גישה דומה משתקפת גם בתרגום של NJPSV, אולם כאן נוספה הערה, כי המשפט כולו, למעט שש המילים האחרונות, הוא בלתי ברור.

51 ראו למשל: S.R. Driver, *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel*, Oxford 1890, pp. 84-85; H.S. Smith, *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel*, Edinburgh 1899, p. 113; Ehrlich, *Randglossen*, vol. 3, p. 213.

52 ראו P.K. McCarter, *1 Samuel* (AB), Garden City, NY, 1980, p. 237.

53 J.P. Fokkelman, *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel*, vol. 2, *The Crossing Fates* (Assen 1986), p. 61, n. 53.

סבבו גם המה" (האתנח צמוד כאן לתיבת "במחנה"; ונוספו כאן התיקונים: "סבבו" תחת "סביב"; "גם" תחת "וגם").⁵⁴ הערה רביעית, אשר אמנם לא מצאה את ביטויה במחקר ובפרשנות, אבל היא מתבקשת בטקסט: למבנה שם הפועל "להיות" אין אף פועל תמיכה (אם כי על ידי תיקון הטקסט ל"סבבו" קושי זה מוסר).
אך קלות היד בתיקוני טקסט בכתוב הנידון מוטעית לחלוטין. הפסוק מעוצב במתכוון באופן מבולבל: בדרך זו הוא מטיב לתאר את המהומה והבלבול ששררו במחנה פלשתים בעקבות תקיפת יהונתן ונערו ובעקבות הצטרפות שאול וחילו לקרב. כל ניסיון לתקן את הטקסט המקורי או להחליק את הקשיים בתרגום מודרני מחטיא לחלוטין את כוונתו המקורית של המחבר.

ח. שאול מצייד את דוד במערכת המיגון שלו (שמ"א יז 38)

לאחר שהשתכנע שאול בקושי רב להניח לדוד לצאת להילחם בגלית, מתאר המספר כיצד צייד המלך את המועמד במדיו ובמערכת המיגון שלו, כדלקמן: **וַיִּלְבַּשׂ שָׂאֹל** את דוד מדיו, **וַנָּתַן** קובע נחשת על ראשו, **וַיִּלְבַּשׂ** אתו שריון" (שמ"א יז 38). פסוק זה מתורגם בדרך כלל כשורה של מעשים רצופים. כך למשל: "Saul clothed David in his own garment; he placed a bronze helmet on his head and clothed him in a breastplate."⁵⁵ (NJPSV)

אולם אם נתבונן בפעלים אלה בנוסח המסורה, נבחין כי רק הפועל הראשון ("וילבש") והפועל השלישי (פעם נוספת "וילבש") כתובים בצורת ויקטל'; כנגדם, הפועל האמצעי שביניהם כתוב בצורת ויקטל' ("ונתן"). לפרשן מודרני קל מאוד להכריז: "wntn is syntactically impossible" ולתקן את הטקסט.⁵⁶ שני מחקרים שנערכו לא מכבר בתחום ניתוח השיח (discourse analysis) מייצגים גישה מפוכחת יותר: האחד של ר"א לונגאקר והשני של סה"י ון דר מרווה. שניהם סימנו פסוק זה כאחד מהקשים ביותר לפענוח בפרוזה המקראית בכללה.⁵⁷ שניהם אמנם לא סיפקו תשובה מדוע ננקט בטקסט "ונתן" תחת "ויתן", אבל הם נזהרו מלתקן את הטקסט. דיונם בקשיי פסוק זה הוא שהגיע אותי לחפש פתרון.

אני מציע לפרש את המוזרות התחבירית בכתוב הנידון כדלקמן: בהתייחס לשלושת פריטי הלוחמה הנזכרים בטקסט, ראוי היה סדר ההצטיידות להיות כך: תחילה לובש

54 כך למשל: McCarter, *I Samuel*, pp. 234, 237; Driver, *Samuel*, p. 84; Smith, *Samuel*.

55 p. 113; Ehrlich, *Randglossen*, vol. 3, p. 213; ולבסוף BHS לכתוב.

56 התרגום הוצע הנוסח: "and fastened a breastplate on him".
McCarte, *I Samuel*, p. 288

57 R.E. Longacre, "Weqatal Forms in Biblical Hebrew Prose: A Discourse-modular Approach," in R.D. Bergen (ed.), *Biblical Hebrew and Discourse Linguistics*, Dallas, 1994, p. 75; and C.H.J. van der Merwe, "Discourse Linguistics and Biblical Hebrew Grammar," in R.D. Bergen (ed.), *Biblical Hebrew and Discourse Linguistics*, Dallas, 1994, p. 28

המצטייד את ה"מדים"; לאחר מכן את ה"שריון"; ורק לבסוף — את "קובע הנחושת". בכל התיעודים על הצטיידות במערכת מיגון, הפריט האחרון שנלבש הוא תמיד הקסדה. ניתן למצוא ראיות לכך בספרות עתיקה (בהומרוס, למשל) ובספרות ימי הביניים (ב-*La Chanson de Roland*, למשל).⁵⁸ סדר לבישה זה הוא הגיוני והכרחי: אם יחבוש הלוחם את קסדתו תחילה, היא תגביל את שדה ראייתו ותפגע ביעילות לבישת השריון ורכיסתו. לפיכך חבישת הקסדה תמיד נעשית באחרונה.

לפני שנחזור לדין בפסוק הנידון, ראוי להעיר כי אחת המטרות של מחזור סיפורי שאול היא להראות את כישלונו והידרדרותו של שאול בתפקודו כמלך.⁵⁹ מן הראוי לראות את התיאור הנידון כאן כחלק מתמונת חוסר התפקוד של שאול. תדהמתו של שאול מנוכחותו של הנער רועה הצאן בשדה הקרב, ובמיוחד מנכונותו לצאת להילחם עם הענק הפלשתי החמוש, גרמה למלך מבוכה, בלבול ואף חוסר תפקוד, עד שלא היה יכול להלביש את דוד ולציידו בסדר הראוי.

עיצוב הלשון בפסוק הנידון משקף את הסצנה גם באמצעות סדרם של החפצים המוזכרים (מדים, קובע נחושת, שריון) וגם על ידי השימוש בצורה של וי"ו החיבור + 'קטל' ("ונתן"), כאשר ברור שפועל זה איננו בזמן עתיד או בזמן פלופרפקט. את הפסוק הנידון אני מציע לתרגם כדלקמן: "Saul clothed David in his body-suit, then he even placed a bronze helmet on his head, and he clothed him with a breastplate."⁶⁰ בתרגום המוצע הדגשתי את הפועל המודגש בצורת 'וקטל', אשר בתרגום נרמז על ידי ההיגד: "then he even placed...". ניתן להבליט זאת בתרגום מדגיש יותר: "Saul clothed David in his body-suit, then placed he a bronze helmet on his head, and he clothed him with a breastplate."⁶¹ he" משקף את הימצאותה הבלתי רגילה של תיבה בצורת 'וקטל'.

58 למראי מקומות מהאיליאדה להומרוס ראו: J.P. Brown, *Israel and Hellas*, Berlin 1995, pp. 163–170. לדוגמאות רבות מספרות ימי הביניים ראו: F. Buttin, *Du costume militaire au moyen âge et pendant la renaissance*, Barcelona 1971, pp. 15–16, 20, 154–159. נוסף על כך, את הסדר של חבישת קסדה בסוף היערכות הלוחם ניתן ללמוד מיצירות אמנות רבות מימי הביניים המתארות את לבישת השריון. להקדמה יסודית עם דוגמאות רבות ראו: C. Ffoulkes, *The Armourer and His Craft*, Boston 1912. בהזדמנות זו מבקש אני להודות לפייר טרג'אניאן מהמוזיאון לאמנות שבפילדלפיה על עזרתו בעניין זה ועל הפנייתו למראי המקומות לספרות ולאמנות ימי הביניים. עוד אוסיף, שאפילו מרק טוויין הבין נכונה כי לבישת השריון מסתיימת בחבישת הקסדה, ראו: M. Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, New York 1996, pp. 134–135.

59 ראו, לדוגמה, מ' גרסאל, ספר שמואל א': עיון ספרותי במערכי השוואה באנאלוגיות ובמקבילות, רמת-גן 1983, תכופות. וראו גם הערותיו התמציתיות של ג' רוזנברג: J. Rosenberg, "1 and 2 Samuel," in R. Alter and F. Kermode (eds.), *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge, MA, 1987, pp. 127–128.

60 מבקש אני להעיר, שנקטתי את המונח "body-suit" כדי לתרגם את "מדים" ואת המונח "breastplate" כדי לתרגם את "שריון", אבל ברור שקיימות גם אפשרויות תרגום אחרות. בכל מקרה ייעודם המדויק של המונחים איננו עיקר הדין. העיקר הוא שהקובע ראוי היה להיחבש רק באחרונה.

61 לטיפול נוסף בענייני התרגום ראו מה שכתבתי: G.A. Rendsburg, "The Literary

ט. דור עיקש ופתלתול (דברים לב 5)

אחתום את העיון בדוגמה מהשירה המקראית. אני ער, כמובן, לריבוי קשיי טקסט בשירה המקראית, ובוודאי שאינני מבקש לטעון שיש לפרשם תמיד כמשקפים תחושות של בלבול. אך הדוגמאות מהפרוזה שהובאו לעיל מעודדות אותי להציע יישומה של דרך הפרשנות המוצעת גם לגבי היקריות מסוימות בשירה המקראית. הטקסט שבחרתי לדוגמה הוא דברים לב 5, הידוע היטב בקשייו:

שחת לו לא בניו מומם
דור עקש ופתלתל

הצלע השנייה ברורה: ביקורת על דור מושחת, המעוות את דרכיו בניגוד לצדיקים התמימים, ההולכים בדרך ישרה. אולם בפירוש הצלע הראשונה התקשו רבות פרשנים קדומים וחוקרים מודרניים. אסתפק בציטוט מתוך פירושו לפסוק של י"ח טיגאי: "Their syntactic connection is unclear, as can be seen from a literal translation: 'He has dealt corruptly with Him not His children their blemish'⁶². הדרך שבה נמנע טיגאי מהשימוש בסימני הפיסוק מוצאת חן בעיניי מאוד, מכיוון שהטעמים אינם עוזרים בהבנת הקריאה, למשל, בהפרידם בין התיבות "לא" ו"בניו".⁶³ כפי שטיגאי מציין בהמשך, אם נתייחס בנפרד לכל אחת מהמילים בצלע הראשונה של הפסוק: "שחת", "לא בניו" (בהנחה שהן נקראות כצירוף אחד) ו"מומם" — כולן מתאימות להקשר, שכן כל אחת בדרכה מתייחסת להתנהגות המושחתת של בני ישראל. הבעיה הקשה היא כיצד ליצור רצף מלוכד של מילים אלה שיאפשר קריאה חלקה.

מבקש אני לטעון, שזוהי בדיוק כוונת הטקסט. המשורר השתמש במתכוון בתחביר מסורבל — מסורבל אפילו לז'אנר של השירה המקראית, אשר מאפשרת סדר מילים חופשי יותר. סרבול זה מקדים ומנגיד את המסר הברור המוצג בצלע השנייה ובשירה בכללה. בני ישראל מוצגים כאן כעם מושחת ומעוות, הם אינם הולכים בדרך הישר, הם מלאי פגמים והם אינם ראויים עוד לתואר עם סגולה או נבחר האל. כדי להדגיש את העיוות והסטייה של העם מדרכו, מעצב המשורר את הצלע הראשונה בפסוק הנידון בצורה מעוותת ומבולבלת. בכך התאים המשורר את העיצוב הפואטי לתוכן. התאמה זו בין התוכן והצורה מטיבה לשקף את המשמעות והמסר.

Approach to Bible and Finding a Good Translation," in F.W. Knobloch (ed.), *Biblical Translation in Context*, Bethesda, MD, 2002, pp. 179–194

J.H. Tigay, *The JPS Torah Commentary: Deuteronomy*, Philadelphia 1996, p. 301 62

A.D.H. Mayes, *Deuteronomy*, Grand Rapids, MI, של תרגום קודם של 1979, p. 383

על חלוקת הצלע לפי בעלי המסורה ועל קריאות שונות מטעמי המקרא שהוצעו על ידי רס"ג, ראב"ע ורמב"ן, ראו: ש' קוגוט, המקרא בין טעמים לפרשנות, ירושלים 1996, עמ' 144–145, 212–214, 240–241.

תדפיס מתוך

עיוני מקרא ופרשנות

כרך ט

מנחות ידידות והוקרה למשה גרסיאל

בעריכת

שמואל ורגון יעקב כדורי
רימון כשר עמוס פריש

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן
רמת-גן • תשס"ט